

„PRI ZELENOM STOLE: NAŠA REČ“

NÁVRATY K TAKMER ZABUDNUTEJ DISKUSII

**UNIVERZITA KOMENSKÉHO
2014**

OBSAH

Na úvod 5

GABRIELA MÚCSKOVÁ: *Takmer zabudnutá diskusia o jazyku a jazykovede* 7

DISKUSIA O JAZYKU A JAZYKOVEDE. KULTÚRNY ŽIVOT 1964

JÁN FERENČÍK: *Na obranu starých materií* 23

ŠTEFAN PECIAR: *O nehatený rozvoj* 26

Poznámka redakcie 28

VOJTECH MIHÁLIK: *Staré matere a umývanie murínov* 29

JÁN ŠTIBRANÝ: *Súčasný stav a zblížovanie* 33

Poznámka redakcie 35

LADISLAV CIGÁNEK: *Len staré matere?* 36

BOHUSLAV FINĐO: *Ide o veľa* 37

ERNEST DLHOŠ: *Nehatený rozvoj jazyka?* 39

JOZEF ORLOVSKÝ: *O našom jazykovom povedomí* 40

EUGEN PAULINY: *Proporcie spisovnej slovenčiny* 43

KAREL BERAN: *List z Prahy* 45

TEODOR ROSINSKÝ: *Situačné sondy* 45

JÁN STANISLAV: *Dnešok a perspektívy slovenčiny* 47

RUDOLF KRAJČOVIČ: *Osudy našej jazykovedy* 49

Obrana ide do útoku (Redakcia KŽ) 53

ÁBEL KRÁE: *O kultúre slovenskej výslovnosti* 56

DEZIDER KOLLÁR: *Vnuci a maľovanie murínov* 59

EUBOMÍR ĎUROVIČ: *O kultúre spisovnej slovenčiny* 62

<i>Proti dezinformáciám (Ústav svetovej literatúry a jazykov SAV)</i>	67
<i>Fofr okolo slovenčiny (výber z listov – M. NADUBINSKÝ)</i>	68
JAROMÍR BĚLIČ: <i>Jazyková kultúra a vzťahy</i>	73
RUDOLF KRAJČOVIČ: <i>Naozaj je všetko v poriadku?</i>	78
MÁRIA IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ: <i>Kde je terč?</i>	80
JÁN LAJDA: <i>Glosy k jazyku vedeckých prác lekárov</i>	83
PAVEL ONDRUS: <i>O tzv. zblížovaní slovenčiny a češtiny</i>	86
MICHAL CHORVÁTH: <i>Jazyk, literatúra, kultúra</i>	89
<i>Ešte čitateľ' (redakcia)</i>	97
JÁN FERENČÍK: <i>A predsa nie je všetko v poriadku!</i>	99
VOJTECH MIHÁLIK: <i>Honosná práca – aké výsledky?</i>	102
ŠTEFAN PECIAR: <i>O jazykovej kultúre a o vzťahoch slovenčiny a češtiny</i>	104
Poznámka redakcie.....	110
ŠIMON ONDRUŠ: <i>Pri zelenom stole. Naša reč</i>	111
<i>Pri zelenom stole: Naša reč (beseda na záver diskusie)</i>	115
<i>Index</i>	145

TAKMER ZABUDNUTÁ DISKUSIA O JAZYKU

A JAZYKOVEDE

GABRIELA MÚCSKOVÁ

Dejiny spisovnej slovenčiny už od zrodu jej prvej kodifikácie sprevádzajú polemiky. Konkrétne spoločensko-politická a z nej vyplývajúca jazyková situácia sa v rôznej miere odrážali na vývine kodifikácií a ich reforiem, komunikačný či výchovno-vzdelávací aspekt zase zohrával úlohu pri niektorých konkrétnych kodifikačných či pravopisných úpravách. Akú úlohu v týchto procesoch zohrávali polemiky o spisovnom jazyku? Určite zásadnú. Polemika vyžaduje argumentáciu, argumentácia musí vychádzať z nejakých platných téz, tézy sa musia opierať o vypracovanú teóriu. Nech už boli polemiky okolo spisovnej slovenčiny akokoľvek poznačené historickou a kultúrnou situáciou, politickými a ideologickými manipuláciami či dokonca osobnými postojmi a vzťahmi, v konečnom dôsledku prispeli k formovaniu teórie spisovného jazyka vo vývine slovenskej lingvistiky. Polemika o jazyku a jazykovede, ktorá v roku 1964 od začiatku mája do konca novembra prebehla na stránkach *Kultúrneho života* je odrazom doby, jazyka a jeho používateľov, regulačných prístupov a ich teórií.

V oseemnástom čísle týždenníka *Kultúrny život* v roku 1964 vyšiel článok významného prekladateľa a šéfredaktora Vydavateľstva krásnej literatúry **Jána Ferencíka** *Na obranu starých materí* (č. 18, s. 8), ktorý bol ostrou kritikou jazykovej kultúry v tlači, v rozhlase, v televízii – v ich spravodajských (najmä športových) ale aj zábavných programoch –, vo filmovej tvorbe i v administratívnych a informačných textoch a verejných prejavoch. Autor tu kritizuje nadmerné preberanie cudzích, najmä českých a tiež ruských, jednotiek, za ktoré má slovenčina už ustálené a systémovo utvorené prostriedky, a ktoré spôsobujú nežiaducu rozkolísanosť úzu. Príčinu tohto stavu vidí v intenzívnom medzijazykovom kontakte, v slabej znalosti spisovnej slovenčiny či v ľahostajnosti používateľov jazyka k vlastnému materinskému jazyku. Kriticky sa stavia aj k reflektovaniu týchto inovácií v práve vychádzajúcom *Slovníku slovenského jazyka* (v tom čase už vyšiel jeho 3. zväzok), čo pripisuje politicky podmieneným snahám o zblížovanie slovenčiny a češtiny.

„Zlý jazykový cit vzdelancov“ stavia do protikladu s „dokonalým jazykovým citom prostého človeka“ – starej matere. Nešlo mu však doslova o „obranu starých materí“. Týmto spojením, ako to dodatočne zdôraznil vo svojom ďalšom diskusnom príspevku (č. 42, s. 10), chcel pripomenúť známy protipuristický posmešok: „Tak hovorievala naša stará mať“, ktorým sa po roku 1945 spochybňoval purizmus spájaný u nás najmä s medzivojnovým obdobím, ktorý bol vyvolaný zámerným zblížením slovenčiny s češtinou v súlade s ideológiou jednotného československého národa a jazyka. Obranou „starých materí“ chcel naznačiť potrebu „chrániť“ spisovný jazyk“. V závere svojho príspevku J. Ferencík nastoľuje vážne otázky spadajúce do jadra problematiky jazykovej preskripcie a kultivovania spisovného jazyka: otázku jazykového úzu, jeho zisťovania a reflexie vo vývine noriem jazyka, otázku regulačnej úlohy jazykovedy a výchovnej úlohy školského vzdelávania, otázku záväznosti platnej kodifikácie vo verejnej komunikácii

a napokon aj otázku miesta slovenčiny v rodine slovanských jazykov a jej ďalšieho vývinu. Z vedeckého sociolingvistickeho výskumu procesov šandardizácie vieme, že odpovede na takéto otázky a tiež ich riešenia vo vývine konkrétnych spisovných jazykov dokážu oscilovať (často aj súčasne) medzi pólmi krajne puristického a liberálneho akceptačného prístupu, pretože sú bezprostredne podmienené historickými kultúrno-politickými okolnosťami.

Na tento príspevok odpovedal – kritikou nasmerovanou do radov jazykovedcov a autorov *Slovníka slovenského jazyka* zrejme najviac dotknutý – riaditeľ Ústavu slovenského jazyka SAV a hlavný redaktor a vedúci autorského kolektívu slovníka **Štefan Peciar** (č. 24, s. 8). Už názov jeho článku *O nehatený rozvoj* (v neskoršom príspevku Š. Peciar uvádza, že pôvodné znenie *Za nehatený rozvoj nášho národného jazyka* mu redakcia KŽ bez jeho vedomia zmenila – porov. č. 43, s. 6) stojí v istom protiklade s obrazom „starých materí“. Tento protiklad ďalej umocňuje vysvetlením nevyhnutnosti odlišnej slovnnej zásoby moderného spisovného jazyka a ľudového nárečia.

Jeho príspevok je najmä obranou práce jazykovedcov a vysvetľovaním ich úlohy pri rozvoji spisovného jazyka v období jeho prudkého rozvoja v nových spoločenských podmienkach. Vysvetľuje nevyhnutnosť vzniku nových výrazov a prieniku kontaktných javov v dôsledku „spoločného života dvoch bratských národov v socialistickom štáte, ktorý so sebou prináša každodenný masový styk príslušníkov oboch národov v pracovnom procese, pri plnení spoločných úloh“ (ibid.) a tiež novými komunikačnými potrebami používateľov spisovného jazyka. Na jednej strane pripúšťa, že „vyskytne sa najmä v období búrlivého rozkvetu slovnnej zásoby aj istý počet nepodarkov, odporujúcich slovtvorným alebo iným zákonitostiam jazyka“ a chyby, na ktoré J. Ferenčík upozorňuje ako na nebezpečenstvo, vysvetľuje širokou demokratizáciou spisovného jazyka, no na strane druhej konštatuje, že „prevažná väčšina jazykových nepodarkov má totiž podenkovú život“ a odmieta puristický prístup ku kultivovaniu spisovného jazyka, ktorý by brzdil rozvoj slovnnej zásoby.

Po príspevku Štefana Peciara redakcia *Kultúrneho života* uverejnila poznámku (č. 24, s. 8), v ktorej vyslovila predpoklad, že diskusia bude pokračovať. Už týchto niekoľko riadkov naznačuje, že za oboma uverejnenými príspevkami sa skrýva omnoho väčšia škála problémov, obchádzaných tém a potláčaných postojov, ktoré v uvoľňujúcej sa atmosfére začínajúcich „zlatých šesťdesiatych rokov“ nachádzajú príležitosť otvorene sa prejavovať. Naznačuje to i fakt, že redakcia časopisu, ktorá by v polemike mala ostať nestranná, citlivo reaguje na problém otvorený J. Ferenčíkom, keď zdôrazňuje, že „zblížovanie slovenčiny a češtiny nesúvisí so zbytočným znečistením jazyka“ a keď oddeľuje „obohacovanie“ a „preberanie odbornej terminológie“ od „neodpustiteľného barbarstva“.

Predpoklad, že diskusia bude mať pokračovanie sa naplnil, možno aj pre samých členov redakcie, nad očakávanie. Bezpochyby k tomu prispel aj hneď nasledujúci príspevok básnika **Vojtecha Mihálik** *Staré matere a umývanie murínov* (č. 27, s. 1, 7), jednoznačne zastávajúci názor J. Ferenčíka a odsudzujúci optimistický postoj Š. Peciara. Zatiaľ čo v predchádzajúcich dvoch príspevkoch sa autori skôr dištancujú od puristického prístupu k jazyku, Vojtech Mihálik už túto citlivú tému otvára a vzhľadom na nadmernú rozkolísanosť v úze hovorí o potrebe „mierneho purizmu v medziach zákona“, potrebe „hodnotiť“ nové jednotky v jazyku a odlišuje „úsilie o čistotu a kultúru jazyka“ od „konzervativizmu“, ktorý sa prisudzuje purizmu. Z pohľadu vývoja teórie jazykovej

kultúry a dejín spisovnej slovenčiny je v tomto jeho príspevku časť venovaná purizmu kľúčová, pretože dáva podnet na jeho nové a vedecké prehodnotenie v dejinách spisovnej slovenčiny. Je si pritom vedomý toho, že otvára tému, okolo ktorej „už dlhší čas chodíme ako okolo horúcej kaše“. Hovorí o „strachu z purizmu“, kvôli ktorému sa slovenská jazykoveda vzdala hodnotenia a k variantnosti v úze pristupuje indiferentne.

Ďalej nasledovali príspevky jazykovedcov, ktorí reagovali na podnety prvých diskutujúcich a pridávali vlastné interpretácie a doplnenia. Ešte v tom istom čísle vychádza príspevok Jána Štibraného *Súčasný stav a zblížovanie* (č. 27, s. 10), ktorý pomenúva dva kľúčové problémy vyplývajúce z prvých príspevkov diskusie: 1) situácia v súčasnom jazyku, v jazykovej kultúre a 2) zblížovanie češtiny a slovenčiny. V ďalšom čísle vychádzajú príspevky **Jozefa Orlovského** *O našom jazykovom povedomí* (č. 28, s. 8) a **Eugena Paulinyho** *Proporcie spisovnej slovenčiny* (č. 28, s. 8). Nasledovali ďalšie príspevky jazykovedcov – **Jána Stanislava** *Dnešok a perspektívy slovenčiny* (č. 30, s. 10), **Rudolfa Krajčoviča** *Osudy našej jazykovedy* (č. 30, s. 10), **Ábela Kráľa** *O kultúre slovenskej výslovnosti* (č. 31, s. 8), **Dezidera Kollára** *Vnuci a maľovanie murínov* (č. 31, s. 8), **Lubomíra Ďuroviča** *O kultúre spisovnej slovenčiny* (č. 33, s. 10), **Jaromíra Bělíča** *Jazyková kultúra a vzťahy* (č. 36, s. 10), **Márie Ivanovej-Šalingovej** *Kde je terč?* (č. 37, s. 10) a **Pavla Ondrusa** *O tzv. zblížovaní slovenčiny a češtiny* (č. 39, s. 6). Z radov literátov sa ešte do diskusie zapojil **Michal Chorváth** príspevkom *Jazyk, literatúra, kultúra* (č. 39, s. 7, 10).

Diskusia odborníkov vyvolala veľký záujem aj v radoch čitateľov z rôznych profesií, ako sa uvádza v redakčnej poznámke, denne do redakcie prichádzali desiatky listov a bolo možné uverejniť alebo spomenúť len niektoré z nich – príspevok **Jána Lajdu** *Glosy k jazyku vedeckých prác lekárov* (č. 37, s. 10), **Ladislava Cigánka** *Len staré matere?*, **Bohuslava Findu** *Ide o veľa*, **Ernesta Dlhého** *Nehatený rozvoj jazyka?* (všetky tri v č. 27, s. 10), **Karla Berana** *List z Prahy* a **Teodora Rosinského** *Situačné sondy* (v č. 28, s. 8). Výberovo redakcia zaradila ešte úryvky niektorých ďalších čitateľských príspevkov (v číslach 31, 41 a 34).

V októbrových číslach vychádzajú reakcie prvých troch účastníkov diskusie: **Jána Ferenčíka** *A predsa nie je všetko v poriadku!* (č. 42, s. 10), **Vojtecha Mihálik** *Honosná práca – aké výsledky?* (č. 42, s. 10) a **Štefana Peciara** *O jazykovej kultúre a o vzťahoch slovenčiny a češtiny* (č. 43, s. 6).

Do redakcie *Kultúrneho života* prišlo ešte mnoho ďalších príspevkov – podľa redakčnej poznámky z č. 44 boli medzi nimi príspevky jazykovedcov, literátov aj bežných čitateľov. No redakcia sa už rozhodla ďalej nepokračovať v ich uverejňovaní a na záver zvolila spoločnú besedu, ktorá sa uskutočnila 21. októbra 1964. V 44. čísle uverejňuje úvodné slovo k diskusií z pera **Šimona Ondruša** *Pri zelenom stole. Naša reč* (s. 1, 9), po ktorom v ďalších troch číslach 46, 47 a 48 pod týmto názvom nasleduje prepis stenografického záznamu záverečnej besedy, na ktorej sa zúčastnili jazykovedci **Štefan Peciar**, **Eugen Pauliny**, **Lubomír Ďurovič**, **Gejza Horák** a **Šimon Ondruš**, básnici **Vojtech Mihálik** a **Milan Rúfus**, prekladatelia **Ján Ferenčík** a **Zora Jesenská** a literárny historik **Juraj Špitzer**. Za redakciu boli na besede prítomní **Ladislav Mňačko**, **Jozef Bob**, **Kornel Földvári**, **Michal Nadubinský** a **Miloš Ruppeldt**.

Tento krok bol na jednej strane prerušením ešte stále sa živo vyvíjajúcej polemiky, ktorú by ďalšie príspevky mohli doplniť a možno aj rozšíriť o nové spektrum názorov a postojov k problémom jazyka, jeho regulácie a úlohe jazykovedy. Na druhej strane

však zmena formy – z individuálnych diskusných príspevkov na spoločnú a priamu konfrontáciu – poskytla možnosť v diskusii bezprostredne reagovať na vyslovené názory a kritiku a vysvetliť odlišné tvrdenia či stanoviská. A viedla aj k zmierneniu konfliktných momentov, objavujúcich sa v textoch príspevkov, aj útočných a niekedy až znevažujúcich obvinení. Voľba tejto formy bola motivovaná cieľom „dôjsť k výsledku, ktorý bez ohľadu na tie vášne, ktoré v diskusii prepukali, povedie – aspoň pokiaľ je to v našich silách – k objektívnemu zhodnoteniu dnešného stavu našej kultúry reči a jazykovedy“ (L. Mňačko, č. 46, s. 1).

V tomto úvodnom príspevku nie je naším cieľom hodnotiť stanoviská a názory diskutujúcich. Chceme len zhrnúť hlavné problémy, ktorých sa diskusia dotkla, a priblížiť okolnosti, v ktorých sa jazyk a jazykoveda pred 50 rokmi vyvíjali.

Tak ako autorov príspevkov a redaktorov Kultúrneho života – i nás dnes prekvapuje rozsah celej diskusie. Podľa E. Paulinyho to signalizuje „oživený záujem aktívnych používateľov spisovného jazyka o stav a kultúru spisovného jazyka“ (č. 46, s. 1). Možno je to dôsledok predchádzajúcich rokov, keď „v atmosfére bolo a dlho zostávalo čosi nezdravé, situácia nebola normálna. A keď Ferenčík prehovoril, ľudia pocítili úľavu a vybuchlo z nich to, čo ich páľilo, ale čo pre spomínané atmosférické okolnosti desať rokov v sebe tultali“ (Z. Jesenská, č. 46, s. 4).

O aktuálnosti a páľivosti problémov svedčí aj to, že diskusia prerastá na mnohých miestach do niekedy až veľmi ostrej polemiky. Vychádza ale z poznania, ktoré majú všetci diskutéri spoločné – je to stav jazyka vo verejnej komunikácii, ktorý charakterizuje výrazná dynamika v slovnej zásobe a rozkolísanosť spisovnej normy. Vysvetľovanie príčin tohto stavu v jednotlivých príspevkoch tiež v zásade nevyvoláva rozdielnosť názorov, skôr môžeme sledovať nadväzovanie na predchádzajúce konštatovania a ich ďalšie rozvíjanie a dopĺňanie. Sledujúc túto líniu diskusie dokážeme si vytvoriť komplex faktorov dynamizujúcich synchronny stav jazyka v konkrétnom historickom období.

V povojnovom období spoločnosť zaznamenáva veľké technické, spoločenské a kultúrne zmeny, ktoré kladú nároky najmä na rozširovanie slovnej zásoby, keď „jazyk pod tlakom nových sociálnych skutočností vo zvýšenej miere naberá podnety zvonka, zhromažďuje surovinu“ (V. Mihálik, č. 27, s. 1). Postupné ustáľovanie nových jednotiek v bežnej komunikácii vyžaduje istý čas: „Ak sa teda jazyk stáva bohatším, diferencovanejším, členitejším, to znamená, že aj jeho nositelia sa musia naučiť s týmto jazykom umeleckejšie, dômyselnejšie, zložitejšie narábať. Preto aj rečové chyby, o ktorých sa v doterajších diskusných príspevkoch hovorilo, môžu v zásade vyplývať alebo z nevedomosti, z nedostatočného, slabého ovládania takého zložitého vyjadrovacieho prostriedku, akým je každý kultúrny jazyk, alebo z ľahostajnosti, z nebdajstva, z nekultúrnosti hovoriaceho“ (M. Ivanová-Šalingová, č. 37, s. 10).

Mnohí autori konštatujú príliv novej slovnej zásoby najmä v oblasti odbornej terminológie a niektorí pripúšťajú, že popri lexikálnych zmenách „v menšej miere môže dochádzať k zmenám i vo výslovnosti, morfológii a syntaxi“ (J. Štibraný, č. 27, s. 10). Zdrojom nových jednotiek sú aj intenzívne jazykové kontakty vznikajúce v rámci medzinárodnej spolupráce v profesionálnej a kultúrnej sfére, ktoré prirodzene vedú k internacionalizácii jazyka, ako to konštatuje aj Š. Peciar (č. 24, s. 8): „A je isté, že s rozširovaním medzinárodnej spolupráce, s postupujúcou medzinárodnou výmenou kultúrnych a iných hodnôt bude sa počet medzinárodných slov rôzneho pôvodu vo všetkých kultúrnych jazykoch zväčšovať.“

Spolu s obohacovaním slovnjej zásoby jednotkami z cudzích jazykov, najmä z češtiny a čiastočne aj ruštiny, preberajú sa aj jednotky, ktoré už majú v slovenčine ustálený ekvivalent. Z hľadiska pomenovacej funkcie sú preto často považované za nefunkčné, nepotrebné, také, ktoré neobohacujú slovenčinu alebo sú slovenčine cudzie. Na spoločensko-prestížny aspekt nadmerného importu cudzích jednotiek do verejných prejavov upozorňuje už J. Ferencík v úvodnom príspevku (č. 18, s. 8): „Vráti sa takýto človek zo študijného pobytu v Sovietskom sväze a začne používať termíny, na ktoré má slovenčina svoje vlastné pomenovanie. (...) Alebo sa niekto vráti zo štúdia v Prahe, ba vlastne chodí len na porady vyšších útvarov, ba vlastne len číta obežníky – a jeho slovník sa v hovorenom i písanom prejave (väčšinou ide o frázy a kliše, ktorých skutočný význam sa ani nepokúša zistiť) hemží slovami, výrazmi, konštrukciami, ktoré sú slovenčine cudzie.“ K tomuto názoru sa pripája i T. Rosinský (č. 28, s. 8): „U mnohých, ktorí v minulosti i prítomnosti prichádzajú dlhodobejšie do styku s inonárodným alebo inonárečovým prostredím (vojenská služba, zamestnanie, presťahovanie) sa tento vplyv výrazne prejavuje, najmä ‚obohatením‘ slovnjej zásoby, často nevedomene (práve pre nedostatočný jazykový cit) alebo u časti i uvedomene (chcú ukázať, že viac skúsili a pochodili ako iní).“

Ďalším dynamizujúcim prvkom, na ktorom sa diskutujúci zhodujú, je rozsiahla demokratizácia spisovného jazyka, ktorý sa ako varieta funkčne – územne, komunikačne i sociálne – rozširuje. V istých sférach komunikácie postupne nahrádza nárečie a narastá počet ľudí, ktorí v závislosti od komunikačnej situácie striedajú nárečie a spisovný jazyk: „...v posledných dvoch desaťročiach proces socialistickej ekonomickej a kultúrnej revolúcie vedie k tomu, že k úradnému dorozumievaniu pomocou spisovnej slovenčiny prechádzajú značne široké vrstvy robotníkov, roľníkov a ostatných vrstiev pracujúceho ľudu, ktoré donedávna vedeli hovoriť iba lokálnym nárečím“ (Š. Ondruš, č. 44, s. 1). Striedanie týchto kódov a slabšia znalosť spisovnej normy spôsobujú, že niektoré nárečové prvky prenikajú do verejných prejavov (Á. Král, 31, s. 8; T. Rosinský, č. 28, s. 8 a podobne aj ďalší). Z nárečovej diferenciacie jazyka vyplýva aj „napätie medzi spisovnou normou založenou na stredoslovenských nárečiach a jazykovou situáciou Bratislavy ako hlavného mesta“ (Š. Ondruš, č. 44, s. 1).

V tejto súvislosti je zaujímavé aj konštatovanie E. Ďuroviča (č. 33, s. 10): „Za posledných 20 či 25 rokov sa u nás na vyššie i nižšie vedúce i vedené miesta dostalo dosť ľudí bez čí len stredného školského vzdelania, t. j. s minimálnym uvedomelým vzťahom k spisovnej slovenčine, a títo hovorili tak, ako ich stará mater naučila – viac-menej nárečím, t. j. nie správne po slovensky. To by sa však bolo iste časom upravilo. Keď však i vedúci predstavitelia slovenských národných orgánov hovorili akousi monštruóznou nediferencovanou západoslovančinou (slovenčinou to ťažko nazvať), vznikla v istých kruhoch predstava – hoci expressis verbis nevypovedaná –, že nehovoriť spisovne po slovensky – to je výborný dôkaz toho, že ste sa neodtrhli od ľudu.“

Okrem cudzích a nárečových prvkov sa najmä v médiách ale aj v odbornej komunikácii objavuje väčšie množstvo slangových výrazov, čo zrejme súvisí s celkovým uvoľnením spoločenskej atmosféry. Ako problémový jav sa slang vníma vtedy, keď zo súkromnej a neformálnej komunikácie preniká do verejnej sféry (E. Dlhoš, č. 27, s. 10; J. Orlovský, č. 28, s. 8 a ďalší), čo sa týka najmä mladšej generácie: „... študujúca mládež stále viac používa rôzne slangy, ktoré postupne natolko otupujú jej jazykový cit, že jej podstatná časť už temer vôbec nie je schopná hovoriť inak“ (T. Rosinský, č. 28, s. 8).

Viac-menej jednotne prijímané konštatovanie dynamického vývoja jazyka, rozkolísanosti systémových noriem i istého množstva „nepodarkov“ sa v diskusii začína názorovo diferencovať pri otázke hodnotenia tohto stavu. Tu nachádzame názorovú odlišnosť v stanovisku väčšiny jazykovedcov na jednej strane a literármi a redaktormi na strane druhej. Synekdochicky tento rozdiel vystihuje už úvodná časť Mihálikovho príspevku (č. 27, s.1): „Stala sa zvláštna vec. Človek z praxe, prekladateľ a vydavateľský pracovník, vystúpil na obranu jazykového citu starých materí, poukázal na neuspokojivú situáciu v starostlivosti o čistotu spisovného jazyka i na celkový kritický stav našej jazykovej kultúry. Svoje znepokojenie doložil príkladmi, presvedčivými i menej presvedčivými, ale vcelku príkladmi, s ktorými sa každodenne stretávame na stránkach tlače, v rozhlase a v televízii v ohlušujúcom a otupujúcom množstve. A odpovedal mu odborník, jazykovedec, ozdobený funkciami a hodnosťami, riaditeľ Ústavu slovenského jazyka SAV a hlavný redaktor Slovníka slovenského jazyka. Mohli by sme očakávať, že sa alarmujúce slová Jána Ferencíka (Na obranu starých materí, KŽ č. 18) stretnú s plnou a dôraznou podporou našich jazykovedcov. Ale od Štefana Peciara (O nehatený rozvoj, KŽ č. 24) sa napodiv dozvedáme, že je všetko v poriadku...“ Tento názorový rozdiel konštatuje i Ján Štibraný (č. 27, s. 10), keď hovorí o tom, že v radoch jazykovedcov prevláda skôr „optimistický pohľad na rozvoj a široké uplatnenie slovenského spisovného jazyka“, zatiaľ čo niektorí spisovatelia, básnici a literárni kritici „zistujú ‚infláciu slova, štýlu a svedomitosti‘ a konštatujú ‚príznamy rozkladu jazykového povedomia‘.“

V kritických príspevkoch sa tak stretávame so spojeniami ako „lajdácky, odronský a v dôsledkoch nepriateľský postoj k jazyku“ (J. Ferencík, 18, s. 8), „úpadok jazykového povedomia u slovenských vzdelancov“ (J. Orlovský, č. 28, s. 8), „nedbajský vzťah k národnému jazyku“, „kult jazykovej gebuziny“ (B. Findo, č. 27, s. 10), „pohodlnosť“ (E. Dlhoš, č. 27, s. 10), „neodpustiteľné barbarstvo“, „epidémia“ (red. pozn. č. 24, s. 8), „lenivosť hovoriaceho a jeho ľahostajnosť k forme rečového prejavu“ (Á. Král, č. 31, s. 8), „úpadok tvorivosti v jazyku slovenskej umeleckej literatúry“ (M. Chorváth, č. 39, s. 10), „inflácia slovenčiny“ (Ferencík, č. 42, s. 10). Negatívne hodnotenia stavu jazyka redaktori *Kultúrneho života* zaznamenali aj v listoch, ktoré do redakcie prichádzali od čitateľov. Niektoré z nich uvádza vo výbere M. Nadubinský (č. 34, s. 10) a tiež Š. Ondruš (č. 44, s. 9), ktorý z jednotlivých listov cituje: „Úpadok jazykovej kultúry je u nás očividnou skutočnosťou a bolo by neodpustiteľnou chybou zakrývať si pred ním oči“ (T. Sabol, Košice). „Jazykové povedomie (súvisí to s i národnou hrdosťou a socialistickým vlastenectvom) je veľmi rozkolísané hlavne v ústnych prejavoch, a to aj u významných verejných a kultúrnych činiteľov“ (D. Choluj, Čadca). „Jazyková nedôslednosť sa prejavuje u ľudí s ukončeným stredoškolským vzdelaním, aj vysokoškolským vzdelaním, nevyberajúc z toho mnohých učiteľov, o periodickej tlači ani nehovoriac“ (inž. Š. Švaral, Dubnica). „Stupňuje sa neláska, neúcta, nedbajstvo voči rodnému jazyku“ (J. Paříková, Bratislava).

Väčšina jazykovedcov však nepripúšťa, že by spisovný jazyk bol v úpadku, hoci si tiež uvedomujú rýchly vývoj spisovnej slovenčiny najmä v slovnej zásobe, rozkolísanosť v úze, „nedostatky“ v jazyku médií alebo – ako hovorí E. Pauliny – „príliš rýchle oddiaľovanie od starších výrazových prostriedkov“, ktoré vedie k splošťovaniu jazyka a znižovaniu jazykovej kultúry (č. 28, s. 8). A hoci sa aj z pohľadu dnešného poznania modernej teórie spisovného jazyka i z poznania vývinu spisovnej slovenčiny v priebehu nasledujúcich 50 rokov toto akceptačné stanovisko jazykovedcov javí ako opodstatnené,

potrebu rešpektovať opačné názory a kritiku výstižne formuloval R. Krajčovič (č. 30, s. 10): „Plne si uvedomujeme, že odpovedať pózou neomylného polemika tým, ktorí v ohni praxe a života prehodnocujú našu prácu, naše koncepcie a náhľady, bolo by to najhoršie – postaviť sa chrbtom k životu. Keď ide o kritiku spoločensky závažnú a úprimne mienenú, vedecký pracovník nemôže ináč, ako odpovedať tvorivou prácou, kriticky sa zahľadieť do seba a zvýšiť úsilie o vedecké poznávanie pravdy.“

Do ostrejšej polemiky sa diskusia vyhrotila v otázke „zodpovednosti“ jazykovedcov a Ústavu slovenského jazyka SAV za zlý stav jazykovej kultúry. Jazykovede sa vyčíta rezervovaný a pasívny prístup v oblasti regulácie vývinu spisovného jazyka, postoj „registrátora“ jazykovej dynamiky namiesto jej hodnotiteľa a aktívneho ochrancu kultivovanej spisovnej normy (V. Mihálik, č. 27, s. 1; B. Findo, č. 27, s. 10; M. Chorváth, č. 39, s. 10). Najmä z literárnych a redakčných kruhov vychádza požiadavka prísnejších regulačných zásahov, odmietania nefunkčných prevzatí a slangových jednotiek, „mierneho purizmu v medziach zákona“ (V. Mihálik, č. 27, s. 9), prípadne aj zavedenia sankcií za porušovanie kodifikácie. Ostrá kritika zaznieva aj na adresu *Slovníka slovenského jazyka* (snáď najostrejšie v príspevku M. Chorvátha, č. 39, s. 10). Aj Zora Jesenská (č. 46, s. 4) v záverečnej besede konštatuje, že „pri zlom stave úzu sa jazykovedci nemôžu uspokojiť s tým, že niečo konštatujú, ale skutočne musia hodnotiť, a v tejto situácii myslím aj dosť prísne hodnotiť.“

Obviňovanie jazykovedcov zo zlého stavu v jazykovej praxi je známe aj dnes. Vedomej, jazykovednými kritériami nasmerovanej regulácii sa pripisuje väčšia moc, než akú v skutočnosti pri vývine spisovného jazyka má. Spontánny vývin najmä v oblasti preberania nových výrazových jednotiek a ich adaptácie si často volí inú cestu a vynúti si dodatočne aj zmenu regulačného nasmerovania. Pripomína to i Š. Peciar (č. 46, s. 5), keď hovorí: „Prevažná väčšina diskutujúcich sa klonila k názoru (niektorí to vyslovili veľmi nevyberaným spôsobom), že sú vinní jazykovedci, najmä niektorí. Za týmto stanoviskom je zrejme skrytá naivná predstava, že jazykovedci formujú spisovný jazyk a upravujú ho ľubovoľne podľa istých teórií – správnych alebo nesprávnych. Podľa takýchto predstáv na dosiahnutie vysokej jazykovej kultúry spoločnosti netreba nič iné ako to, aby jazykovedci spracovali spisovný jazyk na základe správnej teórie.“

Ostrá a často i emocionálne vyhrotená kritika práce jazykovedcov v jednotlivých príspevkoch sa „pri zelenom stole“ mení na dialóg a prináša konkrétne návrhy na zlepšenie poznania spisovnej normy, výchovy v oblasti jazykovej kultúry, ale aj nové odborné podnety. Tie sa týkajú najmä kritérií hodnotenia správnosti slov, ktoré vychádzajú z funkcií spisovného jazyka – dorozumievacej a reprezentatívnej. Otázku priority funkcií spisovného jazyka kladie už V. Mihálik (č. 42, s. 10): „... čo je to národný jazyk? Je jazyk len nástrojom dorozumievania, alebo je základnou kultúrnotvornou silou, v ktorej sa realizuje celé bohatstvo národného spoločenstva, dejiny jeho života, práce, myslenia a kultúry?“ Na problém možného konfliktu oboch funkcií upozorňuje Ľ. Ďurovič (č. 33, s. 10): „Ťažkosť pri hodnotení jazykových javov pramenia z toho, že tieto dve funkcie sú často v rozpore jedna s druhou. Z hľadiska dorozumievacej funkcie dobrým je každé slovo, – bez ohľadu na svoj pôvod – ktoré sa dostatočne odlišuje od všetkých ostatných, ustálilo sa a je plne zrozumiteľné všetkým, ktorým je určené. Požiadavky funkcie národnoreprezentatívnej sú však iné: tu je jazyk najvýraznejším pojivom celého národa, jedna z najväčších národných hodnôt, tu slová vyvolávajú asociácie vlasti, domova, detstva, matky, národnej minulosti...“

Milan Rúfus (č. 46, s. 4) vyčíta slovenskej jazykovede, že „trochu abstraktne a málo historicky prebrala tézy pražskej lingvistickej školy z rokov tridsiatych. Teda lingvistickej školy spisovného jazyka o štyristo rokov staršieho, diferencovanejšieho, v úplne inej historickej situácii jeho používateľov, spisovného jazyka, ktorý v tridsiatych rokoch tohto storočia už skutočne nepotreboval nijaké obranné reflexy a ktorý tieto obranárske tendencie, historicky už neodôvodnené, pociťoval ako brzdu.“ Š. Peciar (č. 46, s. 4) potvrdzuje, že naša jazykoveda vychádza z Pražskej lingvistickej školy a z jej teórie o spisovnom jazyku a jazykovej kultúre, keď uprednostňuje „zásadu pružnej stability“, „zásadu funkčného (štýlového) rozvrstvenia jazykových prostriedkov“ a v otázkach jazykovej správnosti uplatňuje „zásadu ústrojnosti“ a „zásadu funkčnej oprávnenosti“. Zároveň však pripúšťa, že v našich podmienkach a v inej historickej dobe ju nemožno prijímať „bez zvyšku a nekriticky alebo nehistoricky“. A potvrdzuje to aj E. Paulíny (č. 46, s. 1), ktorý názory vyslovené v takejto širokej verejnej diskusii akceptuje ako podnet na prehodnotenie vedeckej teórie kultúry spisovného jazyka: „My sme vo svojej teórii o kultivovaní spisovného jazyka vychádzali z funkčného ponímania spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Povedané zjednodušene, to znamená, že sme sa pri hľadaní toho, čo je správne v spisovnom jazyku, opierali o úzus. Z tohto stanoviska v zásade upustiť nemožno. Treba sa opierať o úzus, nemožno nič dekrétovať pre spisovný jazyk. Táto diskusia však ukázala, že aktívni používatelia spisovného jazyka vyžadujú od jazykovedcov pevnejšiu ruku pri kodifikácii slovenčiny. To je pre nás signálom na kontrolu, či naša teória kultúry spisovného jazyka bola úplne správna, alebo nie. Zdá sa, že nejaké manká v nej museli byť, keď nejazykovední účastníci tejto diskusie dosť jednoznačne žiadajú pevnejšie zasahovanie do kodifikácie spisovného jazyka.“

Z argumentácií v jednotlivých diskusných príspevkoch a v záverečnej besede sa mnoho dozvedáme aj o obraze historickej situácie, v ktorej sa slovenská jazykoveda ocitla v období po druhej svetovej vojne. Dôležitým momentom tohto obdobia bolo vyrovnávanie sa s „čechoslovakistickým“ i „puristickým“ prístupom k spisovnej slovenčine z mezivojnového obdobia. Toto vyrovnávanie sa bolo v podmienkach 50. rokov, ktoré neposkytovali veľa možností na objektívne a nepolitické hodnotenia, veľmi komplikované. Purizmus bol jednostranne a jednoznačne odsúdený ako prejav buržoázneho nacionalizmu. A hrozba prisúdenia prívlastku buržoázno-nacionalistický visela v nových politických a spoločenských podmienkach kultu osobnosti aj nad možnými regulačnými snahami smerujúcimi k ochrane jazyka pred nadmerným inojazyčným (českým, ruským a iným) vplyvom, či prejavmi zdôrazňujúcimi osobitosti tradičnej kultúry a domáceho ľudového jazyka (napríklad v literárnych dielach). Potvrdzujú to aj slová Zory Jesenskej (č. 46, s. 4), ktorá s takýmto obvinením a jeho dôsledkami mala osobnú skúsenosť: „Pretože boli z buržoázneho nacionalizmu obvinení ľudia, ktorí buržoáznymi nacionalistami nikdy neboli, zamotali sa pojmy tak, že prejav slovenskej národnej hrdosti a sebavedomia mohol byť biľagovaný ako buržoázny nacionalizmus. Isteže sa aj v tých rokoch mohlo písať a písalo proti „čechoslovakizmu“, ale prakticky vystúpiť s názorom, že to či ono slovo by sa do slovenčiny nemalo preberať, lebo je to zbytočný a teda škodlivý bohemizmus, to si ľudia netrúfali z obavy, že by sa v tom videlo čosi „protičeské“.“

To, že obdobie kultu osobnosti malo pre niektorých významných jazykovedcov aj konkrétne ľudské dôsledky, pripomína vo svojom príspevku R. Krajčovič (č. 30, s.10) a zároveň pripomína aj to, že „v našom spore ‚o náš národný jazyk‘ nemožno obísť prá-

ve onen morálny aspekt.“ S obdivom oceňuje morálnu silu vedeckých pracovníkov z iných vedných disciplín, že sa dokázali s predchádzajúcim obdobím otvorene vyrovnáť, čo sa však v slovenskej jazykovede nestalo. Spomína viacero príkladov politických zásahov do vedeckého a vysokoškolského života – za všetky tu uvedme aspoň krátky úryvok: „Naozaj. Bola by voľnáprehodnocovacia diskusia aj pre slovenskú jazykovedu osožná? Dovoľte mi tvrdiť, že by bola. Nás mladších (t. j. nie ani veľmi starých, ale ani veľmi mladých) napr. isto-iste by zaujímali informácie z pravej ruky o tom rozhraní 40-tych a 50-tych rokov, keď naši viacerí poprední jazykovedci boli nútení nastúpiť tú prečudesnú púť: opustiť vysokoškolské katedry a ísť do akademie, aby potom odtiaľ spolu s inými odišli na iné „nižšie“ pracoviská (manuálnu prácu nevynímajúc).“

Práve v strachu z obvinenia z purizmu vidí V. Mihálik príčinu, prečo sa slovenská jazykoveda vzdala hodnotenia a nechce byť normatívnou. Ako sme spomenuli vyššie, práve jeho príspevok otvára túto citlivú tému, nechodí okolo nej ako okolo horúcej kaše. A nejde mu o oživenie medzivojnových puristických tendencií, lebo ako sám hovorí: „Purizmus sa konštituoval ako hnutie obranné a má nepochybne svoje nacionálne obmedzenia. Nečudo, že sa napokon kompromitoval politicky i vedecky, pretože predstavuje jazykovedu normatívnu a voluntaristickú. Ale treba spravodlivo priznať, že aj zásluhou puristov sa v štyridsiatych rokoch rapidne zvýšila kultúra spisovného jazyka. Purizmus v dejinách spisovnej slovenčiny má svoje historické oprávnenie, práve tak ako neskorší boj proti nemu, keď sa už strnulý systém príkazov a zákazov prežil a vývin jazyka si žiadal nové rozšírenie možností“ (V. Mihálik, č. 27, s. 1).

Proti jednostrannému a schematickému odsúdeniu purizmu ako škodlivému či jednoznačne konzervatívnemu sa stavajú aj ďalší diskutéri a prihovárajú sa za prehodnotenie odmietavých názorov: „(...) A navyše, bolo by už načase skončiť perseveráciu zaklíňacej formulky protipurizmu. Ak má byť argumentom proti peknej a z domácych základov vyrastajúcej slovenčine, tak patrí medzi zavrhnutiahodné rekvizity“ (B. Findo, č. 27, s.10).

Viacerí zdôrazňujú, že v medzivojnovom období purizmus zohral aj pozitívnu úlohu pri ustáľovaní spisovnej normy v úze. Aj Š. Ondruš (č. 44, s. 9), ktorý popri „negatívnom odsúdení svetonázorovej ideologickej orientácie slovenských puristov, resp. ich hlavnej časti za prvej ČSR“ zdôrazňuje, že „ich konkrétnu prácu pri usmerňovaní normy spisovnej slovenčiny treba hodnotiť z hľadiska konkrétnych historických a spoločenských podmienok.“ Otvorene na obranu purizmu vystúpil J. Orlovský, podľa ktorého puristi len „upozorňovali na slovenské slová, ktoré vytískali z slovenčiny práve nepotrebné nepodarky“ (č. 28, s. 8).

Veľmi podrobne sa k téme purizmu vracajú viacerí účastníci záverečnej besedy. Zdôrazňujú predovšetkým zohľadnenie historického pozadia vzniku purizmu v 30. rokoch: „Purizmus bol obranou proti násilnej asimilácii, nemožno ho teda hodnotiť izolovane od vtedajších ‚integračných‘ tendencií, lebo by sme negovali príčiny, ktoré ho vyvolali k životu. V purizme išlo aj o obranu národného jazyka v podmienkach, keď táto obrana nevyhnutne musela prerásť v nacionalistický konzervativizmus. To však neznamená, že v tejto obrane neboli pozitívne hodnoty na prospech slovenskej jazykovej kultúry.“ (J. Špitzer, č. 46, s. 4). Pozitívny aspekt práce puristov pripomína aj E. Pauliny (č. 46, s. 5): „Purizmom (touto teóriou) bolo v kultúre spisovného jazyka poznačené isté obdobie. Na vývin spisovného jazyka táto teória vplyv mala. A nielen to (to uznáva aj Peciar), ale v istých smeroch, v konkrétnej situácii mala pozitívny vplyv. Predsa sa pamätáme, že

v Pravidlách z r. 1931 z rozmanitých dôvodov – niekedy to boli dôvody skutočne objektívne podložené, lebo norma spisovného jazyka nebola vyskúmaná – bolo veľké množstvo dvojtvarov. A pretože puristi mali v tom čase v slovenskej spoločnosti veľkú vážnosť, veľmi prispeli k odstráneniu rozkolísanosti tým, že sa postavili za niektorý z dvojtvarov. Takže tento historický aspekt treba brať do úvahy.“ Podľa Z. Jesenskej (č. 46, s. 4) je chybou, ak sa všetky aktivity, ktoré sa v 30. rokoch robili v prospech jazykovej kultúry, označujú výrazom purizmus. Aj Š. Peciar (č. 46, s. 4), ktorý jednoznačne vyjadril záporné stanovisko k jazykovému purizmu, dodáva: „Myslím, že by došlo k nedorozumeniu, keby sme si neuvedomili, že pri tejto otázke ide aspoň o dve roviny. Ide o rovinu teoretickú, o otázku jazykovej teórie, resp. teórie spisovného jazyka, a potom ide o otázku zachovávanía spisovnej normy a jej kodifikácie, do ktorých vošli aj mnohé pravidlá, ktoré formulovali príslušníci purizmu. Tieto dve roviny treba rozlišovať.“

Tak ako purizmus, aj čechoslovakistická jazyková politika prichádzajúca so spojením „československý jazyk“ s jeho dvoma variantmi bola po 2. svetovej vojne odsúdená ako škodlivá. Povojnové obdobie prináša staronové spolužitie dvoch národov v jednom štáte a úplne nové politické smerovanie, v ktorom sa tiež objavuje program zblížovania slovenčiny a češtiny – a to najmä v oblasti novovznikajúcej odbornej terminológie a čiastočne aj novej slovnej zásoby. V tejto súvislosti Ľ. Ďurovič hovorí: „Ale ak ide o vývinovú perspektívu, tam stojíme na stanovisku, že nové slová, najmä odborné termíny, majú sa tvoriť dl'a možnosti rovnako v češtine i slovenčine: výber má byť taký, aby tieto nové slová boli po všetkých stránkach prijateľné pre oba jazyky. Pritom si treba uvedomiť, že integračné tendencie v odbornej terminológii sa už silne prejavujú pre celú oblasť RVHP. Pre sledovanie a usmerňovanie vývoja tu bol zriadený celoštátny Československý terminologický časopis. – Možno, samozrejme, oprávnene očakávať, že celkom spontánne tendencie ku vzájomnému preberaniu slov sa budú prejavovať i mimo odbornej terminológie“ (č. 33, s. 10).

Jazykovou politikou podporovaný zámer zblížovať slovenčinu a češtinu sa prejavil na *Konferencii o marxistickej jazykovede* v Libliciaciach 5. – 8. 12. 1960, kde bol otázkam vzťahu a spoločného vývoja slovenčiny a češtiny venovaný samostatný blok *Aktuálne otázky vzájomného vzťahu češtiny a slovenčiny* a táto téma výrazne rezonovala aj na *Konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry na Slovensku* 2. – 4. 4. 1962 v Bratislave, na ktorej boli prijaté tézy *Perspektívy vývoja spisovnej slovenčiny*.^{*} V referátoch aj diskusných príspevkoch na oboch konferenciách sa jazykové interferencie medzi češtinou a slovenčinou považujú za prirodzené a obohacovanie slovenčiny českými výrazmi za tendenciu podporovanú dlhodobou tradíciou i novou situáciou. Samotné zblížovanie sa tu zdanlivo nenariaďuje programovo a zámerne (resp. zámerne sa presadzuje len v oblasti terminológie), no zároveň sa veľmi často pripomína, že je potrebné „bojovať proti zvyškom purizmu“. Z až schema-

^{*} Materiály z konferencie v Libliciaciach sú publikované v zborníku *Problémy marxistickej jazykovedy* (Ved. redaktori J. Bělič – L. Doležel – Š. Peciar. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962) a z konferencie v Bratislave v zborníku *Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk*. (Ved. redaktor J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1963). O politickom pozadí oboch konferencií písal Ján Horecký v príspevkoch *Jazyková politika v r. 1948 – 1988* (In: *Kultúra slova*, 1990, roč. 24, s. 259 – 265) a *O jazykovej politike v r. 1948 až 1988* (In: *Studia Academica Slovaca*. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1990, s. 139 – 150). O činnosti terminologických komisií v početných príspevkoch písali Ján Horecký a Ivan Masár.

ticky jednotných názorov na vzťah slovenčiny a češtiny vo všetkých referátoch a diskusných príspevkoch možno tušiť, že boli motivované (a vlastne aj kontrolované) vtedajšou politickou ideológiou, a preto neodrážajú skutočné postoje a názory.

O tom, že stanovisko presadzujúce zblížovanie slovenčiny s češtinou, prezentované a zdanlivo jednotne akceptované na oboch konferenciách, nebolo široko a jednotne prijímané v kultúrnej verejnosti svedčí práve diskusia v *Kultúrnom živote*. Tzv. „zblížovanie“ a jeho interpretácia má v diskusii kľúčové miesto. Autori príspevkov dokonca hovoria, že ide o „základný pojem nášho sporu“ (R. Krajčovič, č. 30, s. 10), „základný kameň úrazu“ (D. Kollár, č. 31, s. 8) a aj redakcia ju považuje za otázku, ktorá „má v doterajšom priebehu diskusie hádam najviac trecích plôch a zádrapčivých miest“ (č. 31, s. 1).

Kritici stavu jazykovej kultúry a nadmerného prenikania českých jednotiek do jazyka médií a verejnej komunikácie, ako aj nedostatočných ochranných krokov zo strany jazykovedy, vidia príčinu tohto stavu práve vo „všetko posväcujúcom zblížovaní“, v mene ktorého sa „znetvorujú české slová a vytvárajú zo slovenčiny odpadkový kôš na jazykové nepodarky“ (J. Ferenčík, č. 18, s. 8). S istou mierou niekedy až účelového nadsadzovania sa motivácia tejto snahy spája so Stalinovou tézou o postupnom zblížovaní a konečnom splynutí jazykov socialistických národov (V. Mihálik, č. 27, s. 1). Ostro to napadol aj M. Chorváth (č. 39, s. 7): „Hoci všetky spoločenské vedy na Slovensku podľahli vplyvu kultu osobnosti, ani jedna to neurobila tak ochotne a dôsledne ako slovenská oficiálna jazykoveda. Hoci sa to zdá takmer neuveriteľné, obnovila v tomto období skrachovanú protimarxistickú teóriu čechoslovakizmu benešovského a pražákovského razenia, len si ho trochu terminologicky prispôsobila. Tam, kde nositelia kultu osobnosti hovorili namiesto o likvidácii slovenského národa o „bratskej pomoci“, tam si našla slovenská oficiálna jazykoveda namiesto likvidácie slovenského jazyka termín „zblížovanie slovenčiny s češtinou“. Okrem „hlásania“ takýchto nevedeckých a protimarxistických teórií, ktoré slúžili na zakrývanie kultistického násillia proti slovenskej kultúre, sa oficiálna slovenská jazykoveda vzdala akéhokoľvek jazykovedného výskumu a vedeckého normovania spisovnej slovenčiny...“

Najčastejšie sa kritika zblížovania češtiny a slovenčiny prejavuje v požiadavke prísne odlíšiť prirodzené obohacovanie slovnej zásoby a tvorbu spoločnej odbornej terminológie od „zbytočného znečisťovania jazyka“. Ján Štibraný (č. 27, s. 10) hovorí, že „rozdiely v základnej slovnej zásobe treba rešpektovať a nemožno odstraňovať ani vhodné ustálené termíny.“

Š. Peciar (č. 24, s. 8) – v súlade s príspevkami, ktoré prezentoval už na vyššie spomínaných konferenciách – uvádza, že: „proces ďalšieho zblížovania našich dvoch blízkych jazykov je neodškriepiteľnou skutočnosťou...“, ale zároveň zdôrazňuje, že tu nejde o splyvanie jazykov. Odmieta jednostrannú regulačnú alebo delimitačnú úlohu jazykovedy, keď hovorí že: „Úlohou súčasnej jazykovedy je vedecky skúmať tento proces, neklásť prirodzenému vývoju prekážky, ale ho podporovať vhodnou kodifikáciou spisovných jazykov.“ O istej miere konvergentného vývinu („spontánneho zblížovania“) ako prirodzeného dôsledku bilingvizmu hovorí aj J. Štibraný (č. 27, s. 10), no zároveň varuje pred „forsírovaním a urýchľovaním tohto procesu, čo môže mať až škodlivé následky“. Akceptuje ako „plne zdôvodnené“ úsilie o zámerné nenásilné zblížovanie v oblasti terminológie, ale „s rešpektovaním zákonitostí oboch jazykov“, s čím súhlasí aj D. Kollár (č. 31, s. 8), keď dodáva: „A každý umelý zásah do tohto prirodzeného procesu, už či urýchľujúci alebo brzdiaci tento vývoj, je odsúdený na neúspech. Zblížovanie

týchto jazykov nie jej úlohou jazykovedy, ale objektívnou skutočnosťou, pred ktorou si jazykovedec nesmie zatvárať oči. Ide tu o konvergentný vývoj dvoch blízkych jazykov, daný geografickými, ale predovšetkým spoločenskými podmienkami.“ Z pohľadu jazykovedca historika sa R. Krajčovičovi (č. 30 s. 10) javí vývin oboch – „dnes samostatných“ – jazykov v striedaní konvergentných a divergentných procesov. Zdôrazňuje potrebu vedeckého a objektívneho skúmania ich vzťahu: „Riešenie vzťahu slovenčiny a češtiny v súčasnosti i v ďalekej budúcnosti musí byť prísne vedecké a s ohľadom na principiálne pochybené jeho riešenie v nedávnej minulosti musí byť aj dôsledne objektívne. Lebo akýkoľvek unáhlený, dôkladne nepremyslený prístup (najmä v praktickom zmysle) k tejto otázke môže spôsobiť nielen veľmi ťažko napravitel'né politicko-morálne škody, ale aj krízu systému toho alebo onoho jazyka, oslabiť jeho dorozumievaciu silu.“ Interferencia i diferenciácia oboch jazykov má v priebehu vývinu našich jazykov rôzne podoby a nie je celkom možné predpokladať, že jazyk sa v konkrétnych okolnostiach a politických súradniciach môže vyvíjať „spontánne“ bez toho, aby neabsorboval aj stopy zámerných regulácií či hodnotiacich postojov. Ako pri zelenom stole uviedol M. Rúfus (č. 46, s.4): „...osudy jazyka sú úzko spojené s osudmi národa, anomálie v jazyku sú iba odrazom anomálií v národných osudoch“.

Čo však nesmie byť podriadené anomáliám a politickým manipuláciám, je vedecké skúmanie a hodnotenie, v ktorom sa „pokojnej analýze problému nebudú apriórne pripisovať iné významy, potom sa upevní autorita jazykovedy a vylúči sa možnosť, aby sa zblížovanie chápalo ako prispôsobovanie slovenského jazyka českému a aby sa úsilie o slovenskú jazykovú kultúru chápalo ako úsilie o oddaľovanie slovenského jazyka od češtiny“ (J. Špitzer, č. 64, s. 4).

Z často krutých hodnotení na adresu slovenských jazykovedcov a Ústavu slovenského jazyka SAV nevystáva z diskusie obraz slovenskej lingvistiky veľmi pozitívne. Avšak zo súboru výskumov a výstupov, ktorými sa v 60. rokoch slovenská jazykoveda prezentovala, ju nemožno obviňovať z toho, že je výsledkom „zblížovacej“ jazykovej politiky a obavy z „obvinenia z purizmu“. A v diskusii nakoniec aj tí prísnejší kritici priznávajú, že mnohé výsledky treba hodnotiť pozitívne.

Len v oblasti výskumu a kodifikácie spisovného jazyka sa toho udialo veľmi veľa. V roku 1953 vychádzajú nové zreformované *Pravidlá slovenského pravopisu*, ktoré nemožno označiť len ako zblížovacie. Zaviedli sa v nich úpravy posilňujúce fonetický pravopisný princíp, ktorými sa pravopis oddialil od etymologických prvkov prítomných v českom pravopise. Reforma kodifikácie bola zároveň sprevádzaná rozsiahlou diskusiou k návrhu pravidiel, ktorá naplňala stránky 20. ročníka *Slovenskej reči* a návrh pravidiel bol v tlači predložený aj na verejnú diskusiu a prezentovaný na besedách o novej kodifikácii pravopisu. Do tohto kontextu patrí aj konferencia *O norme spisovného jazyka* (konaná v dňoch 24. – 25. 3. 1955 v Bratislave).^{*} V 60. rokoch sa po už spomínaných a ešte ideologicky poznačených konferenciách v Libliciach (1960) a v Bratislave (1962) konala 21. – 23. 6. 1965 v Smoleniciach *Konferencia o slovníku spisovnej slovenčiny*, ktorá je nepochybne jednou z kľúčových udalostí pre ďalší vývin spisovnej slovenčiny.^{**} Vývoj teórie jazykovej kultúry v tomto období sa uzatvára konferenciou *O kultúre spi-*

* Materiály a diskusné príspevky z tejto konferencie vyšli v 4. čísle 20. ročníka *Slovenskej reči* (1955).

** Posudky *Slovníka slovenského jazyka* a diskusné príspevky boli publikované v časopise *Slovenská reč* (1966, roč. 31, č. 1 a 2).

sovnej slovenčiny, ktorá sa konala 5. – 7. 12. 1966 v Smoleniciach.* V jej úvodnom referáte *Problémy jazykovej kultúry* Jozef Ružička formuloval kritériá spisovnosti a pramene na poznávanie a kodifikáciu súčasnej spisovnej slovenčiny, za ktoré považoval vybranú prax tzv. dobrých autorov, dobré jazykové povedomie používateľov spisovnej slovenčiny a doterajšiu vedeckú analýzu pozorovaných faktov jazyka a ich kodifikáciu. Na konferencii predstavil známe *Tézy o slovenčine*. V tejto súvislosti ešte možno uviesť, že Jozef Ružička publikoval v roku 1968 aj návrh *Zákona o jazyku*** , ktorý mal skôr deklaratívny charakter.

Najvýznamnejším dielom tohto obdobia je šesťzväzkový *Slovník slovenského jazyka*, ktorý vychádzal v rokoch 1959 – 1968, a hoci bol v čase svojho zavŕšenia vystavený vážnej kritike pre niektoré koncepčné otázky, jeho vysokú poznávaciu a vedeckú hodnotu nemožno neoceniť. Ďalším, nemenej významným dielom bola tzv. akademická *Morfológia slovenského jazyka* (1966), ktorá je dodnes neprekonaným opisom gramatiky spisovnej slovenčiny.

Poznanie národného jazyka tohto obdobia dopĺňa spracovanie výsledkov terénneho výskumu pre *Atlas slovenského jazyka* realizovaného v rokoch 1947 – 1951 a vydanie jeho prvého zväzku (*Vokalizmus a konsonantizmus*) v roku 1968 a tiež *Výskum hovorenej podoby spisovného jazyka* – vo svojej dobe nadčasový a až v neskorších rokoch úplne docenený projekt, ktorý sa pod vedením E. Paulinyho realizoval v rokoch 1963 až 1965. Jeho výsledky boli prezentované na *Konferencii o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny* (7. – 9. október 1965). Materiály z konferencie boli dlho k dispozícii len v cyklostylovej podobe. Knižného vydania sa dočkali až v roku 2007.***

Pripomenutím diskusie v časopise *Kultúrny život* z roku 1964 chceme doplniť tento súbor jazykovedných prác. Domnievame sa totiž, že odhaľuje spoločenské a politické pozadie formovania teórie (alebo vlastne „teórií“) o spisovnom jazyku v priebehu 60. rokov a bez jej poznania nemožno objektívne interpretovať kritické hodnotenie *Slovníka slovenského jazyka* v roku 1965 a zmeny v prístupe k otázkam jazykovej kultúry v druhej polovici desaťročia.

Ak sa v roku 1960 ešte presadzuje zámerné zblížovanie slovenčiny a češtiny, v roku 1964 sa hovorí o potrebe revízie funkčného prístupu k spisovnému jazyku, téz Pražskej lingvistickej školy a odsúdenia puristických tendencií, v roku 1966 sú predstavené *Tézy o slovenčine* a nové kritériá spisovnosti a napokon v roku 1968 *Zákon o slovenčine* – potvrdzuje sa úloha, akú zohráva polemika alebo aspoň diskusia (a materiály z *Konferencie o slovníku slovenského jazyka* a z *Konferencie o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny* svedčia o tom, že tá, ktorá prebehla v *Kultúrnom živote* v roku 1964, nebola jedinou) pri formovaní regulačných prístupov k spisovnému jazyku a teórie jazykového plánovania. Lebo nie len dejiny spisovnej slovenčiny ale aj dejiny slovenskej lingvistiky sprevádzajú polemiky.

O tejto diskusii povedal v jej závere Ladislav Mňačko, že išlo o „jednu z najzávažnejších, aké sa na stránkach *Kultúrneho života* v posledných rokoch objavili“ (č. 46, s. 1).

* Materiály a diskusné príspevky z tejto konferencie vyšli v zborníku *Kultúra spisovnej slovenčiny* (Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967).

** In: *Kultúra slova*, 1968, roč. 2, č. 7, s. 225 – 228.

*** *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6. – 9. októbra 1965.* (Sociolinguistica Slovaca 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007).

Tvorí ju 27 samostatných príspevkov a desiatky čitateľských reakcií, ktoré redakcia výberovo spracovala, a nepoznané ostávajú príspevky ďalších viac ako 40 prispievateľov, ktoré už redakcia nezaradila. A podieľali sa na nej bezpochyby i stovky čitateľov, ktorí diskusiu s veľkým záujmom sledovali a ktorí – ako to súčasní pamätníci tohto obdobia pripomínajú – stáli na nové číslo *Kultúrneho života* v radoch pred stánkami.

Politické okolnosti spôsobili, že historické spracovanie dejín spisovnej slovenčiny 20. storočia bolo dlho ideologicky manipulované, a prispeli aj k samotnému faktu, že sme dnes túto diskusiu nazvali „takmer zabudnutou“ – tak ako ostávali dlho „zabudnuté“ udalosti 50. rokov. Vydaním celej diskusie v samostatnej publikácii chceme prispieť k historickému poznaniu tejto doby i udalostí päťdesiatych či medzivojnových rokov, ktoré jej predchádzali a ktoré sa v osobných výpovediach sprítomňujú. Metajazykový diskurz je zároveň vzácnym prameňom poznávania historických období vývinu jazyka, jeho dynamiky a vývinových tendencií a v konkrétnych príkladoch odkrýva okolnosti a postoje sprevádzajúce procesy dnes už zavŕšených jazykových zmien.

Po päťdesiatich rokoch sa na túto diskusiu dívame s úprimným obdivom. Taký prejav širokého záujmu o otázky národného a spisovného jazyka nie je bežný, aj keď sa v histórii po politických zmenách často stretávame so zvýšenou dynamikou v jazyku, diferenciaciou postojov a s otváraním – viac či menej konfliktným – dovedty zatláčaných a tabuizovaných problémov.

Po päťdesiatich rokoch sa začítavame do textov starej diskusie a odhaľujeme v nej vzácny materiál k poznaniu dejín spisovnej slovenčiny 20. storočia, k poznaniu vývoja odborného i laického uvažovania o jazyku, nachádzame zdroje a motivácie neskorších podôb jazykovedných teórií o podstate, funkciách a vývine spisovného jazyka v moderných dejinách slovenskej jazykovedy. Načúvame hlasom ľudí, ktorí rozprávajú o svojom prežívaní svojej doby a možno ani netušia, do akej miery sa tým prihovárajú aj dnes nám.